

[CURRENT ISSUE](#)

[ARCHIVES \(2004-\)](#)

[ARCHIVES \(1996-
2004\)](#)

[MANUSCRIPT
SUBMISSION](#)

Laskentatoimi ja moraalit - Onko niillä jotain yhteyttä keskenään?

By: Aila Virtanen [[biography](#)]

Johdanto

Laskentatoimen yhteydessä moraalista on puhuttu varsin vähän näihin päiviin saakka. Laskentatoiminta on pidetty objektiivisena ja arvovapaana, puhtaana laskemisena, johon ei moraalikytkentöjä liity. Viime aikaiset uutiset ovat muuttaneet tätä kuvaa. Laskentatoimeen näyttääkin sisältyvän lukuisia joukko kysymyksiä, jotka liittyvät moraalisiin. Tästä on osoituksena satunnaisesti valittu Helsingin Sanomien taloussivu maanantaina 4. helmikuuta 2002. Sivun otsikoita ovat seuraavat: Hallituksen raportti antaa synkän kuvan Enronin kulttuurista; Pääomasijoittajien uskonpuute kaatoi nopeasti Multi Benen; Jippii jatkaa yhtiökokoustaan. Enronia koskevan artikkelin pääaihe on, että Enronin johtajat tahallaan manipuloivat yhtiön kirjanpitoa näyttääkseen todellista parempaa tulosta. Multi Benen tapauksessa kerrotaan kehitteillä olleesta osakkeen pörssikurssin nostamisesta moraalittomin keinoin pörssikuplan aikaansaamiseksi. Jippii Oyj:n tapauksessa selvitetään jo syntynyttä ja poksahdanutta pörssikuplaa. Kaikissa näissä artikkeleissa moraalit on keskeinen ja yhteinen nimittäjä.

Mitä tarkoittaa "hyvä" laskentatoimessa

Moraalit tarkoittaa empiiristä ilmiötä, josta voidaan tehdä huomioita, ja joka toteutuu yhteisössä ihmisten toimintana. Moraalia voidaan kuvailla yhteisöjen ja yksilöiden toiminnan piirteeksi. Moraalinen toiminta perustuu yhteisössä vallitseville säännöille. Moralis on tapoja koskeva, ja moraalikysymykset koskettelevat sitä, mitkä tavat ovat hyviä ja mitkä huonoja

(Airaksinen, 1987; Pietarinen, Poutanen, 1998).

Laskentatoimen moraalia voidaan lähestyä moraalifilosofiaa käyttäen. Moraalifilosofisen tutkimuksen lähtökohtana pidetään G.E. Mooren kirjaa *Principia Ethica* vuodelta 1903. Kirjassa Moore pohti kysymystä siitä, mitä "hyvä" on. Moore esitti, että moraalinen hyvyys oivalletaan välittömästi, intuition avulla. Näkemyksen mukaan käsite "hyvä" on erityinen moraalinen ominaisuus. Hyvä voidaan liittää objektiin samalla tavalla kuin vaikkapa sen väri.

Näkemyksen mukaan "hyvä" laskentatoimen yhteydessä tulkittaisiin objektiiviseksi, laskentakäytäntöihin liittyväksi ominaisuudeksi. Samoin voitaisiin ymmärtää huono hyvän vastakohtaksi. Välitön kokemus laskentatoimen kohdalla kertoisi, mikä on hyvää. Kun pohditaan, mitä tällainen moraalinen hyvä perusluonteeltaan olisi laskentakäytäntöjen yhteydessä, joudutaan hankaluuksiin. Laskentatoimi on monenlaisten lakien, säännösten, ohjeiden ja sopimusten säätelemää, eikä edes laskentatoimeen hyvin perehtynyt henkilö pysty intuitiivisesti oivaltamaan, mikä käytäntö on hyvä ja mikä ei.

Helpommin hyvän käsite on ymmärrettävissä emotivistisen näkemyksen mukaisesti. Emotivismin mukaan vain sellaisilla ilmauksilla, jotka voidaan havaintojen avulla osoittaa oikeiksi, on järkevä merkitys. Moraaliväitteillä ei ole sellaista merkityssisältöä, jota voitaisiin tieteellisesti tutkia. Moraaliväitteet eivät ole tosia tai epätosia, siksi niitä ei myöskään voi osoittaa oikeiksi tai vääriksi. Emotivismi kytkee moraaliset kannanotot emootioihin ja asenteisiin. Tämän näkemyksen mukaan laskentakäytännöt eivät ole yksiselitteisesti joko hyviä tai huonoja. Pikemminkin voidaan nähdä erilaisia hyvän ja huonon variaatioita. Jos sanotaan: Tämä on hyvää kirjanpitotapaa, se tarkoittaa emotivistisen analyysin mukaan: Teen kirjanpidon näin, tehkää muut samoin. Emotivismin jäljillä päästään siis todellisen tekemisen äärelle, mutta jäljelle jää edelleen kysymys siitä, mitä sana "hyvä" tässä yhteydessä tarkoittaa.

Relativismi antaa ainakin osittaisen vastauksen "hyvän" ongelmaan. Wittgenstein (1953) esitti, että kielellisen ilmauksen merkityksen ymmärtäminen edellyttää myös sen elämänmuodon tuntemista, jossa ilmausta käytetään. Yleiset, kaikille yhteiset moraaliperiaatteet ovat siis mahdottomat, koska toista kulttuuria ei voi täydellisesti ymmärtää (Pietarinen, Poutanen, 1973).

Näkemyksen mukaan "hyvä" on liitettävä siihen ympäristöön, missä sitä käytetään. Hyvät laskentakäytännöt voidaan ymmärtää vain laskentaympäristössä ja vain muiden käsitteiden kautta. Esimerkiksi tilinpäätöksen yhteydessä "oikea ja riittävä kuva" voidaan ymmärtää vain tässä nimenomaisessa yhteydessään. Laskentatoimen hyvät käytännöt voitaisiin kuvata sen kautta, mikä laskentatoimen tarkoitus on. Hyvää on se, mikä palvelee tarkoitustaan.

Viimeinen analyttisen etiikan perusnäkemys, prespkriptivismi tuo kuvaan ohjeet ja käskyt. Moraaliväitteille on tunnusomaista, että ne sisältävä aina jonkin ohjeen tai käskyn, joka kohdistetaan kaikkiin ihmisiin. Kysymyksessä on yleinen ohje, prespkriptio. Prespkriptivismi tunnetuin edustaja on Richard M. Hare. Hänen mukaansa aidoille moraaliväitteille on kolme ominaista piirrettä: Ne ovat prespriktiivisiä, universalisoitavia ja ylittämättömiä. Moraaliväitteen perustyyppejä on muotoa "teko A pitää tehdä". Tähän väitteeseen päädytään mm. silloin, jos on käytettävissä jonkinlainen lause, joka on muotoa "A on hyvä teko" (Pietarinen, Poutanen, 1997).

Laskentatoimen yhteydessä toteamus "Tämä tapa on hyvä laskentatoimessa" johtaa käskyyn "Tätä tapaa tulee noudattaa". Toteamukseen kohdistuva kriittinen ajattelu sisältää sen, että kaikki asiaankuuluvat tosiasiat otetaan huomioon. Jokaisen samassa tilanteessa tulee noudattaa kyseistä tapaa riippumatta siitä, mitä seurauksia sillä on. Käskyn ehdottomuus muodostuu ongelmaksi. Kaikki ovat ilmeisen yksimielisiä, ettei tilinpäätöstä saa manipuloida paremman kuvan antamiseksi yrityksen tuloksesta ja varallisuudesta. Silti tilinpäätöksen antamaa kuvaa voidaan kaunistella vaikkapa yrityksen pörssiin listautumisen yhteydessä. Se, mikä ollaan valmiita hyväksymään yleiseksi säännöksi, ei aina olekaan sopiva omalle kohdalle sattuaan.

Laskentatoimi

Riistaman (1971) laskentatoimen määrittely on Suomessa vakiintunut. Määrittelyn mukaan "Laskentatoimi on kaikkea suunnitelmanmukaista toimintaa, jonka tehtävänä on kerätä ja rekisteröidä yrityksen tai muun talousyksikön taloutta kuvastavia arvo- ja määrälukuja sekä tuottaa niihin perustuen informaatiota, jonka tarkoituksena on auttaa talousyksikön johtoa, rahoittajia ja muita sidosryhmiä sen toimintaa koskevissa päätöksissä sekä toiminnan taloudellisen tuloksen jakamisessa". Ulkoinen laskentatoimi tarkoittaa sitä osaa yrityksen laskentatoimesta, jonka laskelmat ovat tiedottamista tai

tuloksenjakoa avustavia. Ulkoisen laskentatoimen laskelmien tarkoituksena on ympäristöön vaikuttaminen, tilastointi tai tuloksen jaossa avustaminen.

Tämän vakiintuneen näkemyksen mukaan laskentatoimen tuottamat laskelmat ovat arvovapaita ja objektiivisia. Laskentainformaatio nähdään päätöksentekijästä irrallisena tekijänä. Tätä piirrettä pidetään jopa olennaisena laskentainformaation luotettavuuden kannalta.

Toisen näkemyksen mukaan todellisuus ja myös laskentatoimi syntyy ja kehittyy ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa. Tämän näkemyksen mukaan laskentatoimi voidaan nähdä eräänlaisena kielenä, jolla on oma sanastonsa ja kielioppinsa ja omat merkityksensä todellisuuden ilmiöille. Laskentatoimen tuottama kuva todellisuudesta on kommunikaatiota, jossa tietoa tuotetaan ja vastaanotetaan. Kuva ei ole yksikäsitteinen, vaan tiedon vastaanottaja samoin kuin lähettäjäkin osallistuvat kommunikaatioprosessiin (Hines, 1988; Manninen, 1992; Pihlanto, 1996).

Tämän käsityksen mukaan laskentatoimessa tuotettava tieto kulkee sitä kehitettäessä ja muokattaessa eriasteisina versioina merkitysten muodossa laskentahenkilön tajunnan kautta ja kehittyy samalla. Laskentainformaation tuottaminen ylipäätään edellyttää, että henkilön tulee muodostaa myös tahtoa tarkoittavia merkityksiä, joita säätelee yksilön oma arvojärjestelmä. Laskentatietoa tulkitaan tajunnassa merkityksinä, ja tulkitsejan maailmakuva osallistuu tulkintaan. Laskentainformaation näennäisestä arvovapaudesta huolimatta sen tuottamiseen osallistuu yksilön situaatiosta tulevia merkityksiä. Mukana on tietoa, tunnetta, intuitiota ja uskomuksia edustavia merkityksiä (Pihlanto, 1996; Manninen, 1993).

Jälkimmäisen näkemyksen mukaan yksilön omilla valinnoilla nähdään olevan merkitystä laskentainformaation tuottamisprosessissa. Yksilöllä on vastuu omasta toiminnastaan. Yksilön moraali määräytyy vain osittain hänen sosiaalisesta asemastaan käsin (Airaksinen 1991). Cowtonin (1999) kysymys "How to make money without selling your principles" koskee investointien eettisyyttä, mutta voidaan ymmärtää koskevan laajasti koko yritystoimintaa. Päätöksenteossa yksilön omalla moraalilla on merkitystä, vaikka ulkopuoliset tekijät ovatkin rajoittamassa.

Laki ja moraal

Laskentakäytäntöjen hyvyyttä arvioidaan usein sen perusteella, noudatetaanko lakia. Tällöin "hyvä" tarkoittaa lakien mukaisesti toimimista. Hyvä laskentatoimen käytäntöihin liitettynä onkin lainsäädännöllä normitettu ominaisuus. Kirjanpitolaian mukaan tulee noudattaa hyvää kirjanpitotapaa. Tilintarkastuslain mukaan on noudatettava hyvää tilintarkastustapaa. Laki siis määrää, että laskentakäytännöissä noudatettavien tapojen on oltava hyviä tapoja. Laki ei kuitenkaan määrittele yksityiskohtaisesti, mitä hyvä laskentatoimen yhteydessä tarkoittaa. Laskentatoimen lainsäädäntö on varsin yleisluonteista eikä anna jokaiseen tilanteeseen sopivaa käyttökelpoista ohjetta ja neuvoa.

Amerikkalaisen energiayhtiö Enron konkurssi ja sen ympärillä käyty keskustelu yritysjohdon toiminnasta ja tilintarkastajien vastuusta sekä laajemmista yhteyksistä poliittiseen päätöksentekoon on herättänyt myöskin Suomessa keskustelua moraalista laskentatoimen ja lainsäädännön yhteydessä. Kysymykset koskettelevat sitä, onko lainsäädäntö riittävää ja miten tilivelvollisten vastuu määräytyy. Lainsäädäntöön sisältyvät sanktiot ja lainsäädännön tiukentaminen on nähty keinona moraalin lisäämiseksi. Lainsäädäntö onkin varsin olennainen tekijä laskentatoimen hyvyyttä arvioitaessa. Laskentatoimi voi olla vain niin hyvää, kuin on sitä säätelevä laki. Jos laki on epäoikeudenmukainen tai muuten huono, ei myöskään lain mukaan toimiva voi toteuttaa hyvää laskentatoimintaa.

Laskentatoimen kaikkiin tilanteisiin ei lainsäädäntö voi antaa ratkaisua. Aina jää jäljelle tilanteita, joihin ei lainsäädäntöä tai viranomaisohjeita ole olemassa. Näissä tilanteissa kysytään päätöksentekijän omaa moraal

Sidosryhmät ja moraal

Yrityksessä on lakien lisäksi pohdittava, millaisia reaktioita ratkaisulla on yrityksen omistajien, velkojien tai muiden sidosryhmien piirissä. Sidosryhmät ja heidän odotuksensa ovat ilmeisesti olleet olennainen tekijä myös Enronin tapauksessa. Sijoittajat odottavat ja vaativat aina suurempaa ja parempaa

tulosta ja rahat sijoitetaan sinne, missä korkein tuotto saadaan. Myös muut sidosryhmät yhteiskunta mukaan lukien hyötyvät yrityksen hyvästä tuloksesta. Yritysjohdolle jääkin vastuu siitä, miten hyvä tulos aikaan saadaan.

Yrityksen keskeinen sidosryhmä on omistajat. Omistajalähtöisen (shareholder value thinking) näkemyksen mukaan yritysjohdon ensisijainen velvollisuus on edistää osakkeenomistajien etuja. Yritysjohtoa pidetään tilivelvollisena yrityksen omistajille, ja sen tehtävänä on toteuttaa ensisijassa omistajien tavoitteita. Tilivelvollisuus toteutetaan raporttien välityksellä, joita johto tuottaa omistajille. Suhteet muihin sidosryhmiin perustuvat lakeihin ja sopimuksiin. Ne pyritään hoitamaan hyvin, mikä palvelee omistajien intressiä lisäämällä yrityksen tuloksellisuutta ja omistajien osinkoja. Koko yhteiskunnan nähdään hyötyvän toimimalla näin (Määttä, 2000; Moore, 1999).

Omistajalähtöisen teorian rinnalla tai vaihtoehtona käytetään sidosryhmäteoriaa (stakeholder thinking), joka ottaa huomioon kaikki yrityksen vaikutuspiirissä olevat ryhmät, joille yrityksen päätöksenteolla on merkitystä. Suhteet sidosryhmiin perustuvat lakien ohella myös sosiaalisiin ja moraalisiin sopimuksiin. Hoitamalla suhteensa hyvin yritysjohdo voi saada aikaan kaikkien sidosryhmien kannalta hyviä sosiaalisia tuloksia. Tämän nähdään johtavan yhteiskunnan hyvinvointiin, joka on luonteeltaan sekä taloudellista että sosiaalista (Niskala, Näsi, 1995; Carroll, Näsi, 1997; Moore, 1999; Määttä, 2000).

Suomessa laskentatoimen suurin merkitys sidosryhmille on aina ollut laskentainformaation käyttökelpoisuudessa. Vuoden 1992 ja 1997 kirjanpitolain uudistuksissa painotettiin erityisesti juuri ulkoisen laskentatoimen käyttökelpoisuutta yrityksen sidosryhmille. Sidosryhmien joukossa tärkeitä laskentainformaation käyttäjiä ovat omistajat, potentiaaliset sijoittajat, työntekijät, lainanantajat, tavaran ja palvelusten toimittajat, asiakkaat, viranomaiset ja yleisö (Koskinen, 1999). Nämä ovat yrityksen läheisiä sidosryhmiä, joiden kanssa yrityksellä on taloudellista tai muuta vaihdantaa.

Yrityksen vaikutus ulottuu laajemmalle kuin yrityksen lähimpiin sidosryhmiin. Yrityksellä on laajaa ajallista ja paikallista vaikutusta, ja yrityksen sidosryhmien joukkoon nähdään kuuluvan kaikkien niiden, joille yrityksen toiminnalla on merkitystä. Merkitys voi liittyä ympäristön saastuttamiseen, tuotteiden vaikutukseen ja tuoteturvallisuuteen, ihmisten

terveyteen ja turvallisuuteen, työsuhteiden vaikutukseen, yrityssuhteisiin ja työllisyyteen (Niskala, Näsi, 1995; Virtanen, 1995). Kirjanpitolain mukainen tilinpäätösinformaatio on kuitenkin pitkälle standardoitua, se sisältää valitut asiat ja jättää kertomatta sellaista, mikä saattaisi olla tarkastelijalle tärkeää. Esimerkiksi ympäristövaikutukset ja investointien eettisyyden tarkastelu jäävät pakollisen informaatiovelvoitteen ulkopuolelle (Määttä, 2000).

Lopuksi

Laskentatoimessa lakien noudattaminen on moraalin lähtötaso. Lakien noudattamista ei voi kyseenalaistaa siinäkään tapauksessa, että lait eivät olisi tasavertaisia ja oikeudenmukaisia tai yrityksen kannalta hyviä. Lakien lisäksi on huomioitava sidosryhmät ja sidosryhmien odotukset. Jos keskeiset sidosryhmät irroittautuvat yrityksestä, se saattaa johtaa koko yrityksen loppuunajamiseen. Kuitenkin kaikkia sidosryhmiä tulisi moraalien periaatteiden mukaan kohdella oikein ja hyvin. Lainsäädännön ja kaikkien sidosryhmien edun huomioiminen saattaakin olla joskus ylivoimainen tehtävä.

Laskentatoimi on käytännön työtä. Hyvä kirjanpito ja hyvä tilintarkastustapa muuntuvat säännöksistä tavoiksi tekemisen kautta ja edellyttävät oman järjen ja moraalien käyttöä. Laskentatoimen päätöstilanteissa on samanaikaisesti huomioitava lainsäädäntö, omistajien tuottovaatimukset, yhteiskunnan valvonta ja monia muita seikkoja. Näissä tilanteissa vaaditaan yksilötason järkeä ja moraalista, jota käyttäen täydennetään lainsäädännön puutteita ja heikkouksia sekä tasapainotetaan sidosryhmien ja yhteiskunnan vaatimuksia.

LÄHTEET

Airaksinen, T. (toim.). 1991. Ammattien ja ansaitsemisen etiikka. Helsinki. Yliopistopaino.

Airaksinen, T. 1987. Moraalifilosofia. Juva. WSOY.

Carroll, A. B., Näsi, J. 1997. Understanding Stakeholder Thinking: Themes from a Finnish Conference. Business Ethics. A European Review. Volume 6, Number 1, 46-51.

Cowton, J. C. 1999. Accounting and financial ethics: from margin to mainstream? Business Ethics. A European Review. Volume 8, Number 2, 99-107.

- Hines, R. D. 1988. Financial Accounting: In Communicating Reality, We construct Reality. *Accounting Organizations and Society*. No 3, 251-261.
- Koehn, D. 1994. *The Ground of Professional Ethics*. London Routledge. London and New York.
- Lovell, A. 1995. Moral Reasoning and Moral Atmosphere in the Domain of Ac
- Manninen, A. 1992. Laskentatoimen todellisuuskäytännön kehittäminen. Teoreettista kehittelyä ja empiiristä koettelua. Jyväskylän yliopisto. Taloustieteen laitoksen
- Moore, G. 1999. Tinger Shareholder Theory: What's so Special about Stakeholders? *Business Ethics. A European Review* 8 (2), 117-127.
- Määttä, S. 2000. True and fair view - Ajatuksia oikeista ja riittävästä tiedoista ja kuvasta erityisesti Suomessa käydyssä keskustelussa. Turun Kauppakorkeakoulun julkaisuja 2.
- Niskala, M, Näsi, S. 1995. Stakeholder Theory as a Framework for Accountig. Teoksessa *Understanding Stakeholder Thinking*. Edited by Näsi, J. Jyväskylä. LSR-julkaisut.
- Pietarinen, J., Poutanen, S. 1998. *Etiikan teorioita*. Tampere. Gaudeamus.
- Pihlanto, P. 1996. Tieto laskentainformaation tuottajan ja hyväksikäyttäjän tajunnan ilmiönä. Turun Kauppakorkeakoulun julkaisuja. Sarja A-8.
- Pihlanto, P. 1998a. Onko laskentatoimi (kirjanpito) vain rahaprosessin kuvausta? *Liiketaloudellinen aikakauskirja* 4, 320-345.
- Riistama, V. 1971. Laskentatoimen hyväksikäytöstä. *Liiketaloudellinen aikakauskirja* II.
- Understanding Stakeholder Thinking*. 1995. Edited by Juha Näsi. Jyväskylä. LSR-julkaisut Oy.
- Virtanen, A. 1995. Yrityksen menestymisen käsitteen laajennus ja raportointi. Jyväskylän yliopisto. Taloustieteen laitos. Julkaisuja N:o 97.